

УДК 377:159
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-50

РОЗВИТОК МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТІВ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Капінус О.С., к. пед. н.,
доцент кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

У статті аналізується психолого-педагогічна проблема формування та розвитку професійної суб'єктності в майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах. Досвід виконання офіцерами службово-бойових завдань під час Операції об'єднаних сил, беззаперечно, вказує на нагальну потребу внесення змін у систему підготовки офіцерів як основи війська. Результатом вищої військової освіти в сучасних умовах є формування в курсантів – майбутніх офіцерів здатності бути суб'єктом своєї життєдіяльності, адекватно реагувати на зміни, готовності до військово-професійної діяльності, здатності формувати соціальну та навчальну суб'єктність підлеглих військовослужбовців, а найголовніше – сприймати та транслювати її у своїй військово-професійній діяльності.

Встановлено, що одним із визначальних завдань вищої військової освіти є створення умов опанування курсантами – майбутніми офіцерами особистісних та професійних сенсів, цінностей, цілей, змісту, способів та засобів свого розвитку спочатку як суб'єктів навчальної діяльності, а потім і як суб'єктів військово-професійної діяльності, як офіцерів Збройних сил України.

Результатом вищезазначеного стане спроможність офіцера виконати головне завдання – ефективно керувати підпорядкованими військовослужбовцями як у мирний час, так і під час виконання бойових завдань, ухвалювати виважені рішення та свідомо нести відповідальність за них.

Ключові слова: суб'єкт, офіцер, навчально-виховний процес, вищий військовий навчальний заклад.

В статье анализируется психолого-педагогическая проблема формирования и развития профессиональной субъектности у будущих офицеров во время обучения в высших военных учебных заведениях. Опыт выполнения офицерами служебно-боевых задач в ходе Операции объединенных сил, безусловно, указывает на насущную необходимость внесения изменений в систему подготовки офицеров как основы войска. Результатом высшего военного образования в современных условиях является формирование у курсантов – будущих офицеров способности быть субъектом своей жизнедеятельности, адекватно реагировать на перемены, готовности к военно-профессиональной деятельности, способности формировать социальную и учебную субъектность подчиненных военнослужащих, а главное – воспринимать и транслировать ее в своей военно-профессиональной деятельности.

Установлено, что одной из основных задач высшего военного образования является создание условий для освоения курсантами – будущими офицерами личностных и профессиональных смыслов, ценностей, целей, содержания, способов и средств своего развития сначала в качестве субъектов учебной деятельности, а затем и как субъектов военно-профессиональной деятельности, как офицеров Вооруженных сил Украины.

Результатом вышеупомянутого станет способность офицера выполнить главную задачу – эффективно управлять подчиненными военнослужащими как в мирное время, так и во время выполнения боевых задач, принимать взвешенные решения и сознательно нести ответственность за них.

Ключевые слова: субъект, офицер, учебно-воспитательный процесс, высшее военное учебное заведение.

Kapinus O.S. THE DEVELOPMENT OF THE FUTURE OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AS SUBJECTS OF MILITARY-PROFESSIONAL ACTIVITY

The article analyzes the psychological and pedagogical problem of the formation and development of professional subjectivity in future officers during training in higher military educational institutions. The experience of carrying out military service missions during the Operation of the Unified Forces undoubtedly points to the urgent need for changes in the training system of officers as the basis of the troops. The result of higher military education in modern conditions is the formation of cadets – future officers of the ability to be the subject of their lives, respond adequately to changes, readiness for military-professional activity and the ability to form social and educational subjectivity of subordinate servicemen, and most importantly – to perceive and broadcast in its military-professional activities.

It is established that one of the main tasks of higher military education is the creation of conditions for mastering cadets – future officers of personal and professional sense, values, goals, content, ways and means of their development, first as subjects of educational activity, and then subjects of military –professional activity as officers of the Armed Forces of Ukraine.

The result of the above will be the ability of an officer to fulfill his main task – to effectively managesubord in at servicemen both in peace time and during combat tasks, to make informed decisions and to consciously bear responsibility for them.

Key words: subject, officer, educational process, higher military educational institution.

Постановка проблеми. Однією із провідних цілей вищої військової освіти в умовах протидії збройній агресії є формування курсантів – майбутніх офіцерів Збройних сил України як суб'єктів навчальної та майбутньої військово-професійної діяльності.

Формування суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України як інтегральної, професійно важливої якості відбувається в процесі набуття військової освіти під час навчання у вищих військових навчальних закладах, безпосередньо пов'язується з навчальною та військово-професійною діяльністю, усвідомленням і сприйняттям її цілей і результатів, осмисленням сприйняттям притаманних потребам професії цінностей і засобів їх реалізації. Її подальший розвиток здійснюється під час виконання службово-бойових завдань у військових частинах.

Вимоги до особистості офіцера, що постійно зростають, зумовлюють необхідність його суб'єктного внеску в якісну зміну об'єкта діяльності, гнучкість мислення, поведінки, виваженість в ухваленні рішень, здатність усвідомлено брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності.

Однак сформована система освіти майбутніх офіцерів Збройних сил України у вищих військових навчальних закладах, педагогічні вимоги, ставлення до курсантів із боку професорсько-викладацького складу та командирів підрозділів не повною мірою відповідають цілям підготовки офіцерів як особливої професійної групи.

Крім цього, формування суб'єктних якостей курсантів, які необхідні для успішного виконання ними поставлених завдань, розглядається як другорядне завдання. Це є визначальним з огляду на потребу оновлення змісту освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах з урахуванням вимог до військово-професійної діяльності офіцера та його особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема суб'єкта і суб'єктності в науковому дискурсі не є новою, її досліджували як філософи, психологи, соціологи, так і педагоги. Сучасна наука вивчає проблему суб'єкта та суб'єктності в таких аспектах: історико-філософське розуміння суб'єкта (В. Лекторський, А. Лосев, М. Мамардашвілі, К. Сергеев, В. Соколов та ін.), загальнофілософські та соціально-філософські дослідження проблеми суб'єкта (В. Акулов, В. Барулін, С. Батенін, О. Боголюбова, А. Бутенко, Г. Водолазов, І. Гобозов, В. Грехнов, К. Момджян, Ю. Резнік, В. Сержантов, О. Спіркін та ін.); психологічні аспекти проблеми суб'єктності людини (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, П. Блонський, А. Брушлин-

ський, Л. Виготський, Н. Глуханюк, В. Давидов, О. Запорожець, Є. Ісаєв, Є. Клімов, О. Леонтєв, Б. Ломов, О. Лурія, С. Огнєв, В. Осьодло, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Слободчиков та ін.).

Проблему професійного розвитку людини як суб'єкта діяльності досліджували І. Ващенко, М. Корольчук, В. Лефтеров, О. Малхазов, Є. Потапчук, О. Сафін, О. Тімченко й ін.

У педагогіці суб'єктність досліджується за такими напрямками: суб'єктність як якісна ознака активних учасників навчального процесу (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, О. Волкова, В. Давидов, І. Іванова, Н. Каган, А. Осницький, В. Петровський, В. Слободчиков, І. Серьогіна, Г. Цукерман, А. Еткінд, І. Якиманська та ін.), педагог та учень як суб'єкти в педагогічному діалозі (В. Горшкова, О. Дубасюк, О. Казакова, В. Ягупов), методи та засоби формування суб'єктності (Г. Аксьонова, А. Бекирова, В. Горшкова, М. Єрмолаєва, Н. Кришталь, Н. Сергеев та ін.), людина як суб'єкт (В. Агапов, В. Ведіняпіна, О. Іващенко).

На окрему увагу заслуговують напрацювання педагогів щодо питання навчання і виховання майбутніх офіцерів, формування їхньої суб'єктності. Насамперед це праці російських та українських педагогів і психологів (Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, О. Барабанщikov, І. Бех, Г. Васянович, С. Гончаренко, М. Данилов, К. Дурай-Новакова, М. Д'яченко, А. Дьомін, Л. Занков, І. Зязюн, Л. Кандибович, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Г. Костюк, В. Кремень, І. Лернер, В. Лутай, О. Молл, В. Моляко, М. Нещадим, Н. Ничкало, А. Петровський, О. Романовський, О. Савченко, С. Сисоева, О. Сухомлинська, В. Ягупов, М. Ярмаченко), закордонних учених (К. Арджіріс, Г. Емерсон, Ч. Бернард, М. Вебер, П. Друкер, Д. Макгрегор, А. Маслоу, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет).

Постановка мети. Мета статті – аналіз проблеми формування та розвитку суб'єктності офіцерів Збройних сил України, оскільки проблема актуалізації суб'єктності курсантів як майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах та створення передумов до подальшого розвитку ще не має достатнього теоретичного, методологічного та методичного обґрунтування в педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснене С. Рубінштейном методологічне обґрунтування категорії суб'єкта в психології й обґрунтування філософсько-психологічної концепції людини дозволило науковцю дійти висновку, що особистість є суб'єктом насамперед сво-

єї діяльності: «Особистість, безумовно, є суб'єктом діяльності і свідомості – тим, хто мислить, відчуває, хто ініціює дію» [3, с. 175].

К. Абульханова-Славська, розвиваючи концепцію людини С. Рубінштейна, зазначає: «Психологічна категорія «суб'єкт» дає змогу знайти в різних особистостях різну міру їхньої активності, різну міру інтегративності, різний ступінь самовизначення; розкрити співвідношення ідеалу розвитку і реально досягнутого рівня, можливостей особистості і реальної міри її активності. Так здійснюється синтез понять «суб'єкт», «особистість», «індивідуальність»» [1, с. 49].

В. Слободчиков та Є. Ісаєв, обґрунтовуючи запропоновану характеристику понять «суб'єкт» і «суб'єктність», визначають суб'єкт як людину, що є носієм (ініціатор, творець, розпорядник) предметно-практичної діяльності і пізнання.

Становлення суб'єкта, на думку науковців, є процесом оволодіння індивідом власним духовним життям, а суб'єктивність – базова категорія антропологічної психології, що визначає загальний принцип існування людської реальності, безпосереднього самобуття людини; як форма буття і спосіб організації людської реальності суб'єктивність виявляє себе в здатності людини прийняти практично-перетворююче ставлення до власної життєдіяльності і знаходити своє вище вираження в рефлексії [4, с. 372].

Узагальнення наявних у філософії, психології та педагогіці поглядів на питання суб'єктності дозволяє виокремити такі підходи до сучасного розуміння поняття «суб'єктність»:

– суб'єктність – це вища форма регуляції поведінки людини як соціальної істоти, активний прояв її здібностей та діяльнісного ставлення до навколишньої дійсності, яка виступає для неї об'єктом прагнень до перетворення (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, В. Петровський, Л. Анциферова, А. Осницький та ін.);

– суб'єктність – це якість особистості, основу якої становить ставлення людини до себе як до діяча, джерела продуктивної діяльності, що відображає розуміння власної здатності до значущих перетворень у навколишньому світі, речах, інших людях, самому собі (Г. Анохіна, О. Волкова, С. Дерябо, В. М'ясищев та ін.);

– суб'єктність як центральне утворення суб'єктивності людини, як додавання до процесу пізнання та діяльності конкретної людини суб'єктивного (на відміну від об'єктивного) відображення її індивідуальних особливостей під час вирішення про-

блем, у проектуванні, побудові та реалізації активності щодо перетворення дійсності, а також в інтерпретації результатів діяльності (Е. Ісаєв, В. Слободчиков, В. Гінецинський);

– суб'єктність як спосіб та важлива передумова особистісно-професійного розвитку людини, високий рівень якого співвідноситься з позитивною Я-концепцією особистості, професійною зрілістю, відповідальним ставленням до діяльності та її результатів, активністю самореалізації в професії (А. Бодаєв, В. Деєв, А. Деркач, В. Зазакін, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Пономаренко, І. Сиром'ятников та ін.);

– суб'єктність як інтегральна якість особистості, яка розвивається та реалізується в просторі професійної діяльності завдяки внутрішньодетермінованій конструктивно-перетворювальній активності (А. Деркач, Г. Миронова, В. Ченгаєв та ін.).

Узагальнення ідей, що містяться в сучасних наукових підходах до проблеми суб'єкта і суб'єктності, дозволяє І. Сиром'ятникову визначити професійну суб'єктність як засновану на позитивному ставленні і професійному досвіді людини інтегральну психічну якість, що визначає її тенденцію і здатність до ініціації і регулювання професійної активності відповідно до внутрішніх критеріїв ефективності та доцільності в ситуаціях, які передбачають певну свободу вибору і відповідальність за нього. Основними вимірами професійної суб'єктності є індивідуально-особистісний, соціально-комунікативний і професійно-діяльнісний.

Актуалізація і прояв суб'єктності в професійній ситуації забезпечуються взаємопов'язаними між собою процесами самовизначення, психічного центрування і психічного інтегрування, що являють у своїй сукупності єдиний механізм реалізації професійної суб'єктності [5].

З огляду на специфічні вимоги, які висуваються до військово-професійної діяльності загалом і до офіцерської служби зокрема, одним із визначальних інтегральних критеріїв підготовленості офіцера до успішної військово-професійної діяльності в частинах Збройних сил України в сучасних умовах є професійна суб'єктність у сфері особистісного, професійного та діяльнісного буття. Це безпосередньо пов'язано з уявленнями щодо принципової та визначальної ролі офіцера в процесі формування, становлення та розвитку підлеглих йому військовослужбовців, забезпечення ефективного керівництва підрозділом у повсякденній діяльності та під час виконання бойових завдань. Тому функції вищих військових навчальних закладів повинні бути змінені та спрямовані, крім іншо-

го, на загальний, інтелектуальний, емоційний та діяльнісний розвиток майбутніх офіцерів. Насамперед необхідно мати на увазі, що перед випускником вищого військового навчального закладу – офіцером Збройних сил України – постає проблема адекватного реагування на особистість військовослужбовця на етапі формування його як професійного воїна, перед яким постає проблема прийняття на себе нової ролі – солдата. Виняткова роль у процесі формування особистості молодого солдата належить офіцеру, який керує цим процесом. Особливістю професійної діяльності й особистості офіцера є його значущість для солдата. Офіцер є суб'єктом психолого-педагогічного впливу. Суб'єктність офіцера є багатоаспектною, оскільки щодо солдата він виконує різні ролі, а саме: «командира та начальника», «старшого товариша», «авторитета», «військового професіонала», «порадника та захисника» та ін.

З огляду на зазначене, ми вокреплюємо такі етапи становлення професіонала, які розглядаємо як етапи розвитку особистості майбутнього офіцера як суб'єкта військово-професійної діяльності в частинах та підрозділах Збройних сил України. Ми вважаємо, що без формування майбутніх офіцерів Збройних сил України як суб'єктів військово-професійної діяльності неможливо сформулювати їхню професійну суб'єктність.

Перший етап – усвідомлений, мотивований вибір професії офіцера на основі як своїх індивідуально-психологічних особливостей, схильностей, так і під впливом зовнішніх чинників (цікавість до військової служби, приклад батьків та оточення, бажання присвятити себе служінню Батьківщині й ін.). Особливе значення у виборі професії має робота із професійної орієнтації. Особливість цього періоду полягає в необхідності вибору професії за недостатньо повного уявлення молоді про офіцерську службу. Крім того, наявні сумніви щодо правильності рішення стати офіцером.

Другий етап – навчання на молодших курсах у вищих військових навчальних закладах, опанування системи військово-професійних знань, умінь, навиків, здібностей, формування цінностей військової діяльності із захисту Батьківщини, соціально значущих та професійно важливих якостей офіцера Збройних сил України, формування професійної спрямованості. Рушійною силою розвитку особистості на цьому етапі є цільова настанова на професійну діяльність із захисту територіальної цілісності та недоторканості Батьківщини, включеність в усі аспекти навчально-вихов-

ного процесу вищого військового навчального закладу, в якому майбутній офіцер, на жаль, залишається зазвичай об'єктом педагогічного впливу. Основний результат цього етапу – оволодіння майбутніми офіцерами культурою військово-професійної діяльності та становлення її суб'єктом.

Третій етап – входження, опанування професії офіцера Збройних сил України, професійне самовизначення, поступове набуття досвіду військово-професійної діяльності, розвиток професійно важливих та індивідуально-психологічних якостей офіцера, необхідних для кваліфікованого здійснення службової діяльності в частинах та підрозділах Збройних сил України. Особливістю цього етапу, професійного, суб'єктного становлення офіцера є сформоване у вищому військовому навчальному закладі бачення характеру військово-професійної діяльності, репродуктивні способи та засоби її здійснення в частинах та підрозділах Збройних сил України. На цьому етапі формується професійний досвід, професійно важливі якості й особиста суб'єктна позиція офіцера, інтегральною формою вираження якої є професійна суб'єктність.

Четвертий етап – опанування основ професійної майстерності – виконання обов'язків військової служби та прагнення до переосмислення свого професійного досвіду. Військово-професійна діяльність стає провідною. Водночас сформована у вищому військовому навчальному закладі потреба впровадження шляхів підвищення ефективності виконання обов'язків військової служби не повною мірою реалізується через традиційні й обумовлені нормативними документами способи здійснення цієї діяльності. Наявність достатньо високого рівня професійного розвитку особистості офіцера дозволяє йому реалізувати нормативну функцію офіцера, визначену вимогами керівних документів, наказів та настанов, що приводить до розвитку його професійної суб'єктності.

Отже, формування суб'єктності офіцера має стати інтегральною ціллю професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. Вищезазначена професійно важлива інтегральна якість, пов'язана з їхнім ставленням насамперед до себе самого як до суб'єкта власної військово-професійної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи зазначене вище, доходимо висновку, що вимоги до особистості офіцера зумовлюють необхідність його суб'єктного внеску в якісну зміну об'єкта діяльності, гнучкість мислення, поведінки, виваженість в ухваленні рішень, здатність

усвідомлено брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності.

З урахуванням рівня відповідальності офіцера за ухвалені рішення, формування майбутнього офіцера як суб'єкта спочатку навчальної, а потім і військово-професійної діяльності є передумовою формування основних рис професійної суб'єктності офіцера Збройних сил України.

Сформована під час навчання майбутнього офіцера у вищому військовому навчальному закладі професійна суб'єктність є вищою формою регуляції його військово-професійної діяльності та важливою передумовою особистісно-професійної самоактуалізації офіцера Збройних сил України, що забезпечує узгодженість особистих потреб, здібностей, очікувань відповідно до умов та вимог військово-професійної діяльності у військових частинах, гармонічно поєднується з позитивною Я-концепцією офіцера, професійною зрілістю, відповідальним ставленням до військово-професійної діяльності та її результатів, адекватною самооцінкою, саморефлексією й активністю в самореалізації в професії офіцера.

Результатом сформованості професійної суб'єктності стане спроможність офіце-

ра виконати головне завдання – ефективно керувати підпорядкованими військовослужбовцями як у мирний час, так і під час виконання бойових завдань, ухвалювати виважені рішення та свідомо нести відповідальність за них.

Перспективами подальшого наукового пошуку стане розроблення методики формування та розвитку професійної суб'єктності майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова К. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії*. Київ, 2006. С. 37–51.
2. Бойко О. Теоретико-методичні проблеми формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України. Львів, 2014. 543 с.
3. Рубинштейн С. Основы общей психологии. Санкт-Петербург, 2002. 720 с.
4. Слободчиков В. Психология человека. Москва, 1995. 384 с.
5. Сыромятников И. Психология профессиональной субъектности управленческих кадров. Москва, 2006. 248 с.
6. Ягунов В. Військова психологія. Київ, 2004. 656 с.